

Religionen i det kinesiska samhället – en historisk tillbakablick

Efter Maotidens förföljelse av religionen har den under de senaste trettio åren gjort en viss comeback, även om kommunistpartiet sätter snäva ramar för dess verksamhet. För att bättre förstå dagens verklighet kan det vara värt att göra en historisk tillbakablick på förhållande mellan staten och religionen.

TEXT OCH FOTO: BERTIL LUNDAHL

Redan under de tidiga dynastierna Shang (ca 1600–1040 f.Kr.) och Zhou (ca 1040–256 f.Kr.) förekom vissa religiösa särdrag i Kina som kommit att bestå fram till modern tid. Det handlade främst om föreställningen om en högsta makt som påverkade världen och människors liv, förfädersdyrkan, offer och spådomar.

Under Shang, då den högsta makten kallades Shangdi (Den högste härskaren), föreställde man sig att förfäderna fanns vid hans sida och kunde påverka människornas öden. Det blev viktigt för de levande att hålla sig väl med dem så att de bistod sina ättlingar på jorden och inte ställde till med olyckor. Offer till förfäderna var en viktig del av den dåtida kulturen, och många bronsföremål i kinesiska museer är just offerkäril för mat eller vin.

Konfucianismen, som växte fram under Zhoudynastiens senare del, såg dessutom offerceremonierna som en viktig del av det rituellt korrekta beteende man eftersträvade. Ceremonierna ansågs förädla människorna och bidra till att skapa ett harmoniskt samhälle. Eftersom konfucianismen så småningom kom att bli den dominerande ideologin i det kinesiska samhället, kom offren att fortsätta spela en viktig roll.

Under Shang sökte man också utröna den högsta maktens vilja genom spådomar. Tack vare de s.k. orakelbenen, som började insamlas och studeras från 1899 och framåt, har vi fått goda kunskaper om vilka frågor Shangtidens människor sökte vägledning. På dessa orakelben av sköldpaddsskal eller skulderblad från oxar finns inskriptioner som rör frågor om hur och när man skulle offra, militära fälttåg, jaktexpeditioner och inspektionsresor. Det kunde även handla om vädret, jordbruket, födselar, sjukdomar och drömmar. Det gällde att få svar på om något kunde bli lyckobringande eller leda till olyckor.

Under den följande Zhoudynastin kom i stället en av de konfucianska klassikerna, *Förvandlingarnas bok* (*Yijing*), att bli den viktigaste källan när det gällde spådomar. I kombination med teorin om yin och yang och de fem elementen kom *Förvandlingarnas bok* att användas som en förklaringsmodell för att förstå världen och att göra förutsägelser om den.

Himmelen som högsta makt

När Zhou tog makten från Shang hävdade den nya dynastiens härskare att de fått Himmelens mandat (Tian ming) att styra, eftersom den siste Shangkungen var moraliskt förkastlig och grym. Himmelen blev nu det mest använda begreppet för den högsta makten. Efter att Zhou fallit kom härskare under efterföljande dynastier att hävda att de styrde med Himmelens mandat ända fram till kejsardömet fall 1911–12.

Härskaren, d.v.s. kungen eller från 221 f.Kr. kejsaren, kallades Himmelens son och det var bara han som kunde offra till Himmelen. Dessa offer till Himmelen var de mest storslagna ceremonierna i det kejsarliga Kina. Ett stort antal ämbetsmän och andra prominenta personer följde kejsaren till Himmelens tempel när han offrade där.

Sista offerceremonierna genomfördes 1914, då den nya republikens president Yuan Shikai åkte dit i en skottsäker bil. För honom var det en del av planerna på att göra sig själv till kejsare, vilket dock misslyckades.

Ursprungligen sågs Himmelen som en högsta makt som bestämde tillvarons förlopp och som kunde straffa och belöna. Från Handynastin (206 f.Kr.–220 e.Kr.) betonades också att Himmelen kunde visa sitt missnöje med styret på jorden med naturfenomen som kometer, solförmörkelser, jordbävningar, missväxt m.m. Det blev därför

viktigt för kejsaren att ha kontroll över tolkningen av sådana fenomen så att de inte användes för att angripa hans styre. En kejsare kunde till exempel förklara missväxt med att Himmelen var missnöjd på grund av att rebeller hotade den samhälleliga ordningen.

Konfucianismen

Konfucianismen var inte primärt en religion utan främst en filosofi inriktad på det liv vi lever här på jorden. Den handlar om hur man ska handla moraliskt gott och skapa ett fungerande samhälle. Men det fanns hos de flesta konfucianer, liksom hos Konfucius själv, en föreställning om att Himmelen som en högsta makt stödde en god moralisk ordning i samhället.

Shanghaibor köar i Jadebuddhatemplet för att bränna symboliska pengar i form av pappers-tackor till sina förfäder vid Qingming-högtiden (Gravvårdshögtiden).

Bondkvinna ordnar med förfädersaltaret i sitt hem. Släktens stoltbet, en general från Qingdynastin, syns på bilden i mitten.

Samma kvinna gör V-tecknet vid sin keista, som står färdig i hemmet. Hon har uppenbarligen ett avspänt förhållande till döden.

Rökelse, smållare och pappersbus (i västerländsk stil) till försäljning i samband med Qingming-högtiden. Seden att bränna pappersmodeller av bus, bilar, tv-apparater m.m. till förfäderna förekommer nu inte bara bland kineser utomlands utan även i Kina.

Vid Qingming-högtiden besöker man förfädernas gravar och ställer fram olika offergåvor. Här ses t.ex. de speciella pengar man lägger ut eller bränner till de döda och en flaska av Pekings folkebrännvin Erguotou. Eftersom gåvorna speglar vad den döde tyckte om är det ganska vanligt att man ser brännvinsflaskor eller cigaretter vid gravarna.

För konfucianer var det statsmaktens representanter, ämbetsmännen, som skulle fostra folket till goda medborgare. Dessa ämbetsmän, som hade Konfucius som förebild, visade sin vördnad för honom i de Konfuciestempel som byggdes runt om i landet. Där kunde de också söka stöd inför examina, som för många var avgörande för en karriär som ämbetsmän. Även kejsare kom ibland till Konfuciestempel för att offra till denna symbol för visheten.

I konfucianismen var familjen och föreställningarna om hur den skulle styras det centrala. Kvinnan skulle vara underordnad mannen och yngre vara underställda äldre. Hustrun skulle lyda sin make, sönerna fadern, och de yngre sönerna de äldre. Den överordnade skulle i sin tur visa välvilja mot den underordnade, men betoningen kom främst att ligga på de underordnades lydighet. Barnen skulle visa vördnad (xiao) för föräldrarna, med en offervilja och underkastelse som för våra ögon ibland ter sig extrem.

Staten skulle styras ungefär som familjen. Överst fanns kejsaren, idealiskt sett en välvillig patriark som med sitt goda moraliska exempel fick undersåtarna att bete sig moraliskt gott. Med hjälp av moralisk fostran och iakttagande av ett korrekt ceremoniellt beteende, där var och en betedde sig i överensstämmelse med sin position i samhället, skulle ett harmoniskt samhälle skapas.

Buddhismen, daoismen och olika sekter

Konfucianismen, som under långa perioder var den officiella statsideologin, hade konkurrens från i första hand religioner som buddhism och daoism. Inom buddhismen blev Mahayana den dominerande riktningen i Kina. Den betonar medkänslan med andra i stället för individuell frälsning från denna världens lidande. Efterhand växte det inom buddhismen också fram föreställningar om både paradiset och helvetet som man kunde komma till beroende på individens karma. En persons gärningar både i detta och i tidigare liv bestämde ens kommande liv. Hot om straff i kommande liv blev en återhållande faktor för människorna och ett stöd för den rådande samhällsordningen.

Lidande i denna världen kunde förklaras med onda gärningar i tidigare liv. Tidigare i texten nämndes begreppet ming, som i samband med härskaren kunde tolkas som hans mandat att styra. Men ming användes också i betydelsen en persons öde. Både den vanligt förekommande inställningen att ödet var något man fick finna sig i och föreställningen om att karma bestämdes av handlande i tidigare liv kunde gagna de styrande och göra att människor

Templet i "Spökstaden" Fengdu visar de fjasor man kan råka ut för efter döden om man inte levt som man bör.

resignerade inför sitt öde och inte gjorde uppror.

Men buddhismen var samtidigt i konflikt med den konfucianska samhällsordningen som ju satte familjen i centrum. Munkarnas celibat innebar ett brott mot den konfucianska plikten att skaffa sig avkomma. De var också befriade från krigstjänst och tvångsarbete. Frihet från skatteplikt gjorde att de buddhistiska klostren kunde bygga upp stora rikedomar som gav dem ökad makt.

Detta ledde periodvis till angrepp på buddhismen, t.ex. på 800-talet då templens rikedomar beslagtogs, tusentals tempel revs eller gjordes om för att rymma andra aktiviteter, och hundratusentals munkar och nunnor tvingades återvända till ett världsligt liv så att de kunde beskattas.

Inom den daoistiska religionen växte det efterhand fram en föreställning om en hierarki av gudar med Jadekejsaren som den främste. På Kulturen i Lund finns en tavla som visar denna överjordiska byråkrati, en direkt avspiegling av den jordiska. Föreställningen om en sådan byråkrati bland gudarna bidrog förstås till att ge legitimitet åt det jordiska samhällssystemet.

Även daoismen kunde utgöra ett hot mot det etablerade samhället. Daoistiska sällskap som Gula turbanerna och Fem-skäppor-ris-daoismen gjorde uppror mot Handynastin i slutet av 100-talet e.Kr. Bland de daoistiska prästerna fanns två typer: de som licensierades av staten och de som gått i lära hos en daoistisk mästare och utövade magiska

konster som yrke och extraknäck. Den senare kategorin, som staten hade minst kontroll över, var den som de styrande såg med mest misstro på.

Men buddhismen och daoismen tolererades mestadels. Det var oftast andra religiösa sällskap eller sekter som sågs som de största hoten. Missnöje med det samhälle man levde i var nämligen en viktig anledning till att människor anslöt sig till dem. Under den sista kejsardynastin, Qing, hade de flesta upproren anknytning till religion som t.ex. Vita lotusen och Taiping. Den sistnämnda upprorsrörelsen var för övrigt den första som hade inslag av europeisk religion, och ledaren Hong Xiuquan såg sig som Jesus yngre bror.

Religiösa sekter var ofta synkretistiska, d.v.s. de tog upp begrepp och idéer från andra läror som buddhismen, daoismen och konfucianismen. De kunde utlova frälsning från det nuvarande lidandet, och profetior om kommande frälsare var vanliga. Sektledare framställde sig gärna som förmedlare mellan gudar och människor och kunde utlova bot från sjukdomar. Vissa sekter, som Vita lotusen, använde magiska formler som skulle göra anhängare osårbara. Liknande föreställning om osårbarhet fanns också bland anhängarna till det sista stora traditionella upproret med religiösa drag, Boxarupproret 1898–1901.

En mångfald av gudar

Religionen i det gamla Kina var utpräglat polyteistisk med en mängd gudar som tillbads i olika sammanhang. En bild av köksguden fanns i alla hem över eldhärden och det gällde att hålla sig väl med honom. Han rapporterade nämligen till Jadekejsaren om vad som försiggått i hemmet. Därför smordes hans läppar med honung när det var dags för honom att rapportera till Jadekejsaren. Rikedomens gud fanns i många hem och tempel, men fr.a. i köpmännens butiker. Andra yrkesgrupper hade också sina speciella skyddsgudar. Eldguden tillbads på de flesta håll i landet för att ge skydd mot bränder. Inte minst i norra Kina med perioder av torka var det viktigt att be Drakguden om regn. Städerna hade sin stadsgud, och på landet fanns de lokala jordgudarna. Även berg hade sina gudar och gudinnor.

Andra gudar var ursprungligen historiska personer, t.ex. krigsguden Guan Yu. Han var general under De tre kungadömena 220–265 och även känd som en fiktiv figur i den berömda romanen *Berättelser från de tre kungadömena*. Guan Yu representerade rikedom, lojalitet, tapperhet

och rättrådighet. Det var hans magiska kraft som kunde ge rikedom, och han såg till att den fördelades rättvist. Guan Yu tillhörde de historiska personer som dyrkades nationellt, men det fanns också många lokala tempel där man dyrkade personer som varit framstående ämbetsmän under sin livstid. Till och med levande ämbetsmän kunde, efter att de gjort betydande insatser på en plats, få tempel uppförda till sig sedan de flyttat till en annan plats.

Ett annat särdrag i den kinesiska guda- och tempelvärlden var blandningen av gudar i ett och samma tempel. Det berömda Hängande templet i Shanxiprovinsen har statyer av såväl Buddha som den daoistiske anfadern Lao Zi och av Konfucius. Sådana tre-lärors-tempel fanns även på andra ställen. Dock uppskattade inte konfucianer att statyn av Buddha placerats på den centrala (viktigaste) platsen och att även Lao Zi placerats högre i rang än Konfucius.

Guan Yu, en general från De tre kungadömenas tid, är ett exempel på en historisk person som blivit en nationell gudomlighet.

På Stadsgudens tempel i Shanghai kan man se dessa mycket vanligt förekommande gudomligheter som representerar fr.v. långt liv (Shou), hög ställning och goda inkomster (Lü) samt tur-lycka (Fu).

Templerna var inte bara viktiga som religiösa kultplatser. Vid tempelmarknaderna samlades stora skaror av människor för att göra affärer, spela om pengar, se på teater, akrobatik och magiker, eller lyssna till historieberättare. Man kunde också konsultera spåmän för att höra om ens framtida öde. Människor sökte, precis som i orakelbensinskriftionerna, vägledning från högre makter när det gällde hur, när och var något skulle göras. Den traditionella almanackan spelade en viktig roll för vägledning om när saker skulle göras eller undvikas för att lyckan skulle stå en bi. Ifråga om var man skulle bygga sitt hus eller anlägga en grav fanns det möjlighet att söka hjälp av en geomantiker (specialist på fengshui), som med hjälp av bl.a. hexagrammen i Förvandlingarnas bok, Yin och Yang och de fem elementen kunde hjälpa till att välja lämplig plats för att undvika olyckor.

Jämförelser med väst

I Europa spelade prästerskapet en betydande roll i samhället. De representerade en kyrka som stundtals var starkare än statsmakten. Klostren var viktiga som lärdomscentra och utbildningen var nära förbunden med kyrkan. I Kina däremot var prästerna eller munkarna inte lika inflytelserika generellt sett, och religionen var inte starkare än staten. Statsmaktens representanter, d.v.s. ämbetsmännen, var dominerande och det var också de som stod för lärdomen och utbildningen av folket.

I Kina fanns ingen central religiös ledning med en maktställning liknande påvens i Europa. Den daoistiske "påven" Den himmelske Mästaren Zhang, som hade sitt högkvarter på Drakens och tigerns berg i Jiangxi-provinsen, hade kejsarens uppdrag att se till att inte irrläror spreds

bland befolkningen. Han var alltså direkt underställd den världsliga makten. När det gällde templen kunde vissa ha hög prestige, men de styrde inte över andra tempel. Staten försökte också begränsa den religiösa makten genom att kontrollera tempelbyggandet och licensiera präster.

En företeelse som tedde sig märklig för västerlänningar som vistades i Kina var att gudar kunde belönas och bestraffas av den världsliga maktens representanter. Kejsaren delade t.ex. ut hederstitlar till gudar som meriterat sig. Stadsguden, som var den religiösa motsvarigheten till den lokale ämbetsmannen, kunde bestraffas av en världslig ämbetsman med högre rang som t.ex. provinsguvernören. Om en plats plågades av torka och hetta kunde statyn av stadsguden sättas ut i hettan för att känna hur varmt och torrt det var, eller piskas av ämbetsmän för att han inte hade skyddat befolkningen mot vädrets makter. För västerlänningar framstod gudarna också som tämligen lättlurade eller mutbara, som det tidigare exemplet med köksguden illustrerar.

Religionen efter kejsardömets fall

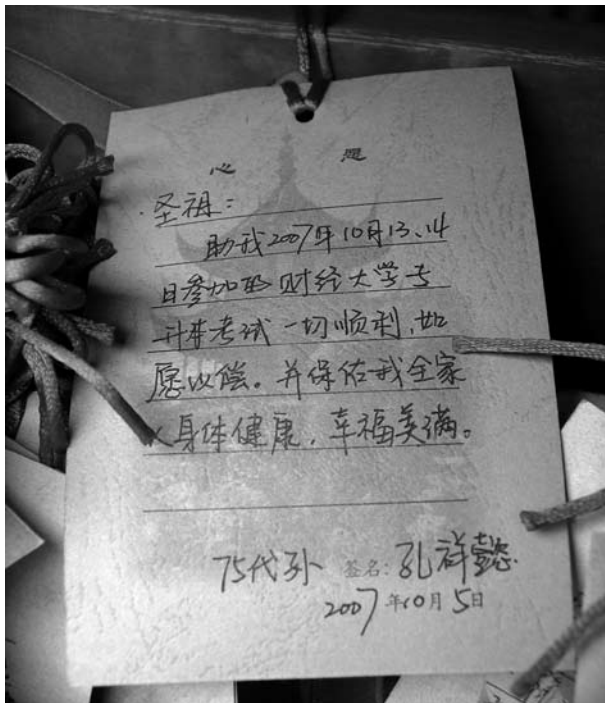
Enligt en uppgift byggdes mellan 1403 och 1911 i Peking och dess närområde 2 564 tempel. Efter kejsardömets fall 1911–1912 sjönk antalet kvarvarande till 1 734 (1930) för att sedan falla ytterligare till 783 år 1941. Många omvandlades till skolor eller andra institutioner, alternativt revs eller förstördes i samband med de krig som pågick under Republiken Kinas tid fram till 1949.

Men det största slaget mot religionen kom i och med att kommunisterna tog över makten. I den Inre staden fanns hundratals tempel i början av 1900-talet. Idag har antalet religiöst aktiva tempel sjunkit till sex: Guangjisi, Baitasi, Guanghuasi, Tongjiaosi, lamatemplet Yonghegong och ett litet daoistiskt tempel tillägnat den odödliga Lü Dongbin.

För kommunisterna var religionen ett opium för folket – något som man räknade med skulle dö ut efterhand som det socialistiska systemet visade sin överlägsenhet. Man bedrev kampanjer mot den och sådant som sågs som

Utanför Konfucius templet i Shanghai säljer man bl.a. den här typen av nallar. Inne på tempelområdet var det färre människor än på bilden.

I Konfuciestempel kan man söka hjälp inför examina genom att skriva en önskan om det ska gå bra. Här har en sentida ättling till Konfucius sökt sådan hjälp samtidigt som han önskar hälsa och lycka åt familjen.

Konfucius såsom han framställdes i ett seriehäfte från 1974 då kampanjen "Kritisera Lin Biao och Konfucius" pågick. Tecknet han skriver är "godhet, medmänsklighet" (ren). Han är omgiven av den tidens böcker, bambustavar som bundits samman och rullats ihop.

allmän vidskepelse. Förföljelsen mot religionen och de troende kulminerade under kulturrevolutionen som också blev ett dråpslag mot det religiösa kulturarvet. Förödelsen var på sina ställen enorm, som t.ex. i Tibet. Många tempel och kyrkor omvandlades till fabriker, lagerlokaler, skolor eller bostäder.

Efter att kommunistpartiet tagit makten 1949 fanns det till en början bland många kineser en stark tro på att man byggde ett bättre samhälle under den nya ledningen. Omvändelsen till kommunismen har av många jämförts med ett slags religiös frälsning. Personkulten som växte fram kring Mao gjorde honom till en nästan gudomlig frälsargestalt.

Medan Mao hyllades angreps Konfucius och konfucianismen stundtals hårt, inte minst i samband med den stora kampanjen "Kritisera Lin Biao och Konfucius" 1973–1974. Kommunisterna ville att den gamla lojaliteten mot familjen skulle ersättas med en lojalitet mot partiet och staten. Barn uppmanades att fördöma och angripa

sina föräldrar, helt i strid med den traditionella uppfattningen om att barnen skulle visa vördnad för föräldrarna. Begreppet ödet (ming) kritiserades för att det ledde till att folk blev fogliga och passiva.

Men de politiska kampanjerna och de interna maktkamperna inom partiet gjorde efterhand att allt fler förlorade tron på kommunismen, partiet och dess politik.

Religionen under reformperioden

Efter Maos död 1976 kom Deng Xiaoping snart till makten. Han drev igenom den nya reformpolitiken som fortsatt fram till idag. Den har framför allt lett till en ökad materiell standard och ett samhälle där det mesta kretsar kring pengar. Kina har, för att använda Torbjörn Lodéns boktitel, gått "Från Mao till Mammon".

Men behovet av att tro på något har inte försvunnit och det har lett till att religionen gjort comeback. Partiet har kommit till slutsatsen att det inte är till gagn att totalt undertrycka religionen. Man ser ett värde i att religionen

erbjuder ett normsystem som bidrar till samhällslig stabilitet. Men hållningen är ambivalent och det finns också en oro för dess subversiva kraft. Det avspeglas t.ex. i den nu gällande konstitutionen från 1982. I artikel 36 sägs det:

”Medborgare i Folkrepubliken Kina åtnjuter frihet till religiös tro... Staten skyddar normala religiösa aktiviteter. Ingen får använda religion för att engagera sig i aktiviteter som stör den allmänna ordningen, är till skada för medborgarnas hälsa, eller är i konflikt med statens utbildningssystem.”

Ett annat viktigt uttalande om religionen, det s.k. Dokument 19, publicerades också 1982. Det summerade partiets ståndpunkt och talade om respekt och skydd för friheten av tro på en religion i avvaktan på en framtid där religionen kommer att ha försvunnit. Man erkände endast fem religioner: buddhismen, daoismen, islam, katolicismen och protestantismen. Syftet med avgränsningen var att inte ge skydd åt folkreligion, vidskepelse och kulturer. Men friheten att inte tro på någon religion sattes främst, och för medlemmar i kommunistpartiet var det förbjudet att ha en religiös tro eller delta i religiösa aktiviteter.

Vid arbetskonferensen om religion 2001 uppmanade dåvarande partiledaren Jiang Zemin partifolk att hålla fast vid politiken med religiös frihet ... och acceptera att religionen kommer att vara en integrerad del av det kinesiska samhället under lång tid framöver.

Den mer toleranta synen på religionen under de senaste trettio åren har gjort att en mängd tempel, kyrkor och moskéer har restaurerats och börjat leva upp igen. Nationella religiösa sällskap med lokala avdelningar ansvarar gentemot myndigheterna för att de troende håller sig inom ramarna för vad som är tillåtet. Inom partiet är det Avdelningen för enhetsfrontsarbete som har hand om religionspolitiken och inom statsapparaten är det Regeringens byrå för religiösa angelägenheter som är ansvarig för dessa frågor.

För den som är villig att arbeta inom de av partiet uppställda ramarna finns det idag möjlighet att vara verksam och göra karriär inom den religiösa sfären av samhället. Men det finns också många som hellre väljer att stå utanför den av partiet godkända ordningen, och då riskerar man att råka illa ut. Det är främst Falun Gong-anhängare, uiguriska muslimer, tibetanska buddhister och underjordiska kristna grupper som förföljs i dagens Kina.

För majoriteten, som väljer att inte utmana den politiska makten, handlar livet precis som för förfäderna, mycket

om att få tur, lycka, rikedom och långt liv med hjälp av en mångfald metoder. Dessa kan för en västerlänning ibland te sig tämligen vidskepliga.

Frena Bloomfield, som visserligen främst bygger sin bok *The Book of Chinese Beliefs* på iakttagelser av kineser i Hongkong, Taiwan, Singapore och i västerlandet, sammanfattar det så här: ”Om man bortser från Konfucius ord och den daoistiska filosofin framstår det som klart att den verkliga religionen för de vanliga kineserna handlar om att söka världslig framgång, att blidka de döda och andarna och att söka dold kunskap om framtiden. Det åstadkoms genom att visa rituell respekt för de döda för att hålla deras andar lugna och nöjda, genom att söka harmoni i det dagliga livet och genom att använda sig av olika metoder för att spå framtiden.”

I vilken grad detta även gäller kineser i Folkrepubliken Kina kan diskuteras, men helt främmande känns beskrivningen inte.

REFERENSER:

C.K. Yang, *Religion in Chinese Society* (1961).

Frena Bloomfield, *The Book of Chinese Beliefs* (1983).

”Religion in China Today” i *China Quarterly* nov. 2003.

Uppgifterna om antalet tempel i Peking är hämtade ur en artikel av Marianne Bujard och Jun Xi: ”The Heritage of the Temples, a Heritage in Stone – An overview of Beijings Religious Epigraphy” i *China Perspectives* 2007/4.

Bertil Lundahl är fil.dr i sinologi och har varit lärare, forskare och kursledare vid Institutionen för östasiatiska språk i Lund 1972–98. Han har skrivit ett stort antal artiklar om Kina för *Nationalencyklopedin*, lett ett 70-tal resor till Kina och är sedan 2004 redaktör för tidskriften *Kinarapport*.